

III Het betere weten

We komen tegenwoordig niet gemakkelijk meer onder de statusvraag uit. In plaats van het problematische van het geloof te bagatelliseren of het te verzwijgen, is er de 'strategie van het betere weten'. Deze stelt de vraag naar de status van geloofsvoorstellingen wel, maar beantwoordt hem met de stelling dat het hier om (bijna) bewezen wetenschappelijke kennis gaat, niet om geloof. Het geloofsprobleem wordt hier opgelost door de geloofsvoorstellingen van een zogenaamd wetenschappelijke legitimatie te voorzien.

Veel newagegelovigen beroepen zich op de nieuwste wetenschappelijke ontwikkelingen, die het gelijk van hun geloof 'bijna' of al helemaal zouden bewijzen, en proberen zo een rijk repertoire aan religieuze belevingen tot leven te brengen. Een heel genre aan literatuur presenteert geloofsvoorstellingen alsof ze wetenschappelijk serieus kunnen worden genomen of zelfs

bewezen zijn. In veel newageboeken en cursussen en ook onder evangelische christenen zie je deze strategie.²⁹

„Het leven, zeggen Russische wetenschappers, absorbeert en genereert constant onzichtbare energie. Ze noemen deze energie ‘bioplasma’ en ze claimen dat het gezondheid, levenskracht en zelfs de emotionele toestand van levende dingen onthult. Twee prominente wetenschappers...” En zo gaat het maar door in het Amerikaanse newageboek *The Great Escape* uit 1974.³⁰ Wie de gebruiksaanwijzing volgt kan voor nog geen tien dollar een ‘Kirlian-camera’ bouwen, om ‘aura’s’ te fotograferen. Dit boek uit de *counter culture* toont dat de plausibiliteit komt van achter het IJzeren Gordijn, een ontoegankelijk gebied waar Russische wetenschappers een grotere kennis hebben dan de eigen Amerikaanse. De geloofsvoorstellingen worden er minder falsifieerbaar door, minder gemakkelijk uit te sluiten en dus ook mogelijk. De geloofwaardigheid wordt zo als het ware verankerd achter een onbereikbare horizon, onvatbaar gemaakt voor controle.

In *Aura's lezen voor beginners* klinkt een heel ander geluid, misschien ook vanwege de zesentwintig jaar die ertussen ligt. Dit boek volgt een ‘tweespoorbeleid’. Enerzijds maakt het melding van de scepsis van de wetenschap, maar anderzijds laat het de wetenschap het bestaan van aura's ‘bewijzen’. Over Kirlian-fotografie zegt het boek: „Kirlians foto's zijn adembenemend mooi... maar de opwindende verflauwde al snel toen wetenschappers erop wezen dat de foto's niets anders waren dan ‘coronaontlading’. Of dit werkelijk zo is, weet nog niemand... Hoe het ook zij, zowel wetenschappers als parapsychologen zeggen nu dat we allemaal omgeven zijn door energiestromen die onzichtbaar zijn voor de meeste mensen. Wetenschappers kunnen nu zelfs aura's op videobanden bekijken en maken melding van een ‘dun, pulserend veld rond het menselijk lichaam’.”³¹ De lezer krijgt een innerlijk tegenstrijdige argumentatie voorgeschoteld, maar dat is kennelijk geen probleem. Zo wordt geprobeerd van verschillende walletjes te snoepen. Dan is er altijd wel iets bij wat iemand aanspreekt, en het geheel aan ‘bewijs’ krijgt al gauw iets genuanceerds en overtuigends.³²

Dat zo nadrukkelijk wordt geprobeerd het reguliere wetenschappelijke standpunt te verdisconteren kan samenhangen met de opkomst van internet. Even ‘aura’ intypen en je ziet de gelovige en kritische waarderingen van aura's en Kirlian-fotografie keurig onder elkaar staan. Dat vraagt van de gelovigen een subtielere aanpak. Zo komt *Aura's lezen voor beginners* tegemoet aan scepsis en de behoefte zich te verhouden tot reguliere wetenschap, maar ook aan de religieuze behoefte aan het bestaan van aura's.

Er is ook een militantere houding, die niet zozeer parasiteert op de status van de wetenschap, maar haar aanvalt om haar vermeende eenzijdigheid. Zo predikt Rupert Sheldrake de revolutie: gezamenlijk moet het lukken om de dictatuur van het wetenschappelijk establishment omver te werpen, zegt hij. Dit is behalve een wetenschappelijke nu ook een politieke kwestie geworden, meent hij.³³ Hij wil de wetenschap democratiseren en promoot daartoe eenvoudige, door iedereen uit te voeren experimenten.³⁴ “De wetenschap zit gevangen in een donker, dogmatisch materialisme. Wie ervan uit zou gaan dat telepathie bestaat, verliest zijn baan. Men mag alleen bewijzen wat al geloofd wordt. De hogepriesters van de staatskerk der wetenschap houden nieuwe ideeën buiten de deur.”³⁵

Sheldrake is van de theorie van de ‘morfogenetische velden’, een soort wereldomvattende aura’s. Zo’n veld werkt als een tv-zender en het brein als een tv-toestel, legt hij uit. Het bevat informatie. Door ‘morfische resonantie’ kan iedereen met zijn veld communiceren. Ook tussen de velden kan communicatie plaatsvinden, zelfs onafhankelijk van tijd en plaats. Als nu maar genoeg gewone mensen hiermee gaan experimenteren, zal via de werking van de velden ook de wetenschap vroeg of laat haar paradigma moeten veranderen, aldus de morfogenetici.³⁶

Sheldrake heeft binnen het wetenschappelijk vertoog weinig invloed, maar de minimale en indirecte wetenschappelijke erkenning die hij krijgt, doet haar werk bij zijn fans.³⁷ De presentatie van geloofsvoorstellingen als wetenschappelijke feiten biedt uitkomst voor een publiek met een geloofsprobleem, dat minder gemakkelijk uit de voeten kan met geloven dan met weten. Voor niet-wetenschappelijk geschoolden kan de legitimatie van geloofsvoorstellingen met wetenschap een krachtig middel zijn. Andere new-age-auteurs bouwen voort op Sheldrakes morfogenetische velden, die zij vervolgens als ‘wetenschappelijk bewezen’ presenteren. Deze strategie is vaak ingebed in een alternatieve visie op het leven die stelt dat het heersende wereldbeeld ernstig tekortschiet. De terugkeer van religie zal dit manco verhelpen. Religie kan eerdaags opleven omdat ze dan wetenschappelijk verantwoord is, dankzij de harde bewijzen die zo ze niet al gegeven zijn, binnenkort geleverd zullen worden, en dan zullen doordringen tot in de hoogste ivoren torens van de zich er tot de laatste snik tegen verzettende wetenschap. Sommigen werken deze visie maatschappijkritisch uit. Zo zijn er dwarsverbanden tussen wetenskapskritische ‘newagewetenschappers’ en *conspiracy*-fans, die geloven dat wetenschappers en politici belangrijke kennis over telepathie, ufo’s en andere werelden voor de buitenwacht geheim houden.³⁸

Sceptici noemen de door Sheldrake en anderen gepresenteerde claims pseudowetenschappelijk. Zij zouden ermee getuigen van een dogmatisch geloofssysteem, vooral zoeken naar bevestiging, zich beroepen op ondeugdelijk bewijsmateriaal, en onwaarschijnlijke en onlogische uitspraken doen. Het is echter niet zo gemakkelijk om op basis hiervan pseudo van echt te onderscheiden. Ook wetenschap zelf is immers moeilijk te definiëren, liet bijvoorbeeld de filosoof Paul Feyerabend in zijn *Against Method* zien.³⁹ Een nieuwe theorie komt volgens hem vaak tot stand doordat wetenschappers hun eigen vermoedens en vooroordelen volgen en zich in het beginstadium vooral richten op ondersteunende feiten, zonder zich te laten remmen door kritiek. Misschien is er geen wetenschapper die helemaal aan de bovengenoemde criteria voor pseudo ontsnapt, zeker in de ogen van zijn critici.

In feite is het onmogelijk een soort bovenwetenschappelijke en transhistorische norm voor wetenschap te verzinnen die standhoudt, en dit maant tot bescheidenheid.⁴⁰ Het is dus oppassen met de term 'pseudowetenschap', die maar al te gemakkelijk ideologisch is te misbruiken om tegenstanders onschadelijk te maken. Veel theorieën zijn omstreden, en die zouden door critici neerbuigend als pseudowetenschappelijk kunnen worden afgedaan. Zeker generaties later. Sigmund Freuds hypothese van 'het projectiemechanisme' is achterhaald, maar wie haar pseudowetenschappelijk noemt heeft wel erg duidelijk een ideologische agenda.⁴¹ Freud was, zeker in zijn tijd, iemand die zich verstond met zijn vakgenoten en wiens invloed binnen de wetenschap groot was.

Al halen exacte wetenschappers bijna collectief de neus voor hen op, toch kunnen ook newage-auteurs als Rupert Sheldrake en Fritjof Capra naar mijn mening beter geen pseudowetenschappers worden genoemd.⁴² Wie aan een wetenschappelijk debat mee wil doen, moet zich ertoe verhouden, aansluiten bij dat wat algemeen wordt aanvaard, of het bestrijden en een alternatief presenteren dat pretendeert op zijn minst hetzelfde te kunnen verklaren.⁴³ Beiden hebben weliswaar een sterk ideologische en religieuze agenda, proberen het bestaan van religieuze voorstellingen te legitimeren met niet-geaccepteerde, door hen wetenschappelijk genoemde 'bewijzen'. Maar ze proberen het debat desondanks wetenschappelijk te voeren, en omdat dit tot op zekere hoogte in de samenleving weerklank vindt, is hun werk naar mijn idee niet pseudowetenschappelijk te noemen. Beter is het daarom auteurs in dit genre 'rand-' of 'newagewetenschappers' te noemen.⁴⁴

Godsdiensthistoricus Wouter Hanegraaff noemt nog een reden waarom het begrip 'pseudowetenschap' niet in een godsdienstwetenschappelijk be-

toog zou mogen worden gebruikt. Wetenschappers moeten zich geen oordeel aanmatigen over de waar- of onwaarheid van geloofsuitspraken, aldus de in de godsdienstwetenschappen algemeen aanvaarde regel van het methodologisch agnosticisme.⁴⁵ Door een religieus verschijnsel als pseudowetenschappelijk te bestempelen, zouden wij dit volgens Hanegraaff toch doen. Om dit te voorkomen noemt hij newagewetenschap een 'natuurfilosofie' en daarmee een geloofssysteem waarover de godsdienstwetenschapper niet kan en mag oordelen.⁴⁶ Hanegraaff wringt zich hier onnodig in bochten. Impliciet diskwalificeert hij newagewetenschap zo immers ook, beoordeelt hij haar voorstellingen als niet-wetenschappelijk waar en erkent hij haar pretenties niet.

Ik laat me liever inspireren door Olav Hammers definitie van 'scientisme', als het 'positioneren van de eigen claims in relatie tot welke wetenschappelijke discipline ook, zonder haar methoden over te nemen en zonder eruit voortvloeiende acceptatie door de mainstream van de wetenschappelijke gemeenschap'.⁴⁷ Ik gebruik de term newagewetenschap voor die theorieën die zich proberen te verhouden tot de reguliere wetenschap. Maar dat doen niet alle religieuze theorieën die aanspraak maken op wetenschappelijkheid. Het etiket 'wetenschap' dient vaak alleen om de meest fantastische claims gewicht te geven. Hammer noemt dat een 'cargo cult-benadering van wetenschap'.⁴⁸ Atlantis, ufo's en aura's zijn helemaal niet onlangs door briljante Amerikaanse of Russische wetenschappers bewezen. Ik denk dat dit genre best 'pseudowetenschap' mag heten, omdat het op geen enkele manier verband houdt met een academisch vertoog, en de term 'wetenschap' duidelijk alleen gebruikt om legitimiteit bij een naïef publiek te winnen.⁴⁹ Waarom zouden knollen verkocht als citroenen geen 'pseudocitroenen' mogen heten?

Wie pseudowetenschap alleen maar ziet als slordig en vooringenomen gefantaseer door mensen met onterechte wetenschappelijke pretenties, of als geslepen demagogie om naïeve mensen te misleiden, doet onvoldoende recht aan de religieuze dimensie ervan. Pseudocitroenen kunnen goede knollen zijn. Als geloofssysteem kan een theorie over Atlantis of aura's een eigen publiek trekken dat zich erdoor aangesproken weet, en dat zich met behulp ervan wellicht een religieuze beleving kan verschaffen.⁵⁰

De 'newagewetenschappelijke' strategie helpt met een scala aan theorieën een breed scala aan religieuze belevingen mogelijk te maken. Het accepteren van het bestaan van aura's paveit de weg naar allerlei religieuze noties en belevingen die ermee verbonden kunnen worden. De verschillende kleuren en vormen staan voor psychische en existentiële toestanden. Buiten de bewuste persoon om is er essentiële informatie over hem opgeslagen in een

onzichtbaar gebied, waartoe volgens bepaalde, rituele methoden toegang kan worden verkregen. Het bestaan van zo'n gebied geeft ook een antwoord op zinvragen zoals waarom iemand ziek wordt.⁵¹ En wekt de suggestie van het bestaan van een energetisch lichaam, een geest onafhankelijk van het lichaam, en van een leven na de dood, niet alleen van de mens zelf maar ook van tal van andere entiteiten waarmee door channeling contact kan worden onderhouden. Aura's bevestigen dan het bestaan van een onsterfelijke zielenkern.⁵²

Al deze zaken winnen aan plausibiliteit voor wie het 'bewijs' voor het bestaan van aura's omarmt. Spirituele mensen zien in dit alles bij elkaar betrekken een teken van goed want holistisch bezig zijn.⁵³ Hammer ziet hierin ook pogingen tot syncretisme, het mengen van de verschillende religieuze en niet-religieuze stelsels met elkaar.⁵⁴ Dankzij de pseudowetenschappelijke en newagewetenschappelijke strategieën is men kennelijk in staat een repertoire aan religieus ritueel in stand te houden dat rijk is aan vorm, creativiteit en fantasie, waarmee een religieuze beleving is op te roepen. De zekerheid dat bijvoorbeeld aura's bestaan, nodigt uit die te beschouwen als antwoorden op zinvragen, ze een plaats te geven in religieuze rituelen, en daagt uit tot gebruik ervan in het dagelijks leven. Iets dergelijks is ook te zeggen over chakra's, morfogenetische velden, bijna-doodervaringen enzovoort. Wie het bestaan ervan aanneemt, kan gemakkelijk een wereldbeeld samenstellen dat het leven plaatst in een soort 'betoverde tuin', waarin nog intensief contact wordt beleefd tussen de gewone en een bovennatuurlijke wereld, sterker nog, waarin het onderscheid tussen gewoon en bovennatuurlijk zijn betekenis heeft verloren.

Het probleem ermee is dat dit haaks staat op het min of meer algemeen geaccepteerde, op de Verlichting gebaseerde wereldbeeld. Wie gelooft dat dit niet zo is, houdt zichzelf voor de gek. Voor veel (post)moderne, enigszins hoger opgeleide mensen biedt het 'betere weten' geen intellectueel bevredigende oplossing voor het geloofsprobleem. Het pronkt met de veren van de moderniteit, maar beweegt zich in de marge van de culturele hoofdstroom. Het probleem met deze strategie is dat zij het discours van de Verlichting niet serieus neemt maar wel op het imago ervan probeert mee te liften. Zij leeft dankzij de naïviteit van de gelovigen. Voor de meeste mensen heeft dit geen aantrekkingskracht: in zulk als 'gezweef' ontmaskerd geloof trappen ze niet. Velen zien newage- en vooral pseudowetenschap als een belediging van het gezond verstand en als een onmogelijkheid voor ieder die zich beschouwt als een intelligent individu dat kritisch in de wereld staat.

Het is echter niet gemakkelijk om oordeelkundig te kijken naar wetenschap en de grenzen daarvan. Dit geldt ook voor wetenschappelijk geschoolden waar het andere disciplines dan de eigen betreft. „Wat we zien, mogen we niet meer geloven. Moderne natuurkundige inzichten dwingen ons wetmatigheden te aanvaarden die onlogisch lijken. Kan een ei dat kapotvalt soms weer heel worden?” schrijft *Trouw* naar aanleiding van het verschijnen van een boek van de Amerikaanse natuurkundige Greene.⁵⁵ „Brian Greene betoogt dat er geen enkele natuurkundige wet is die zegt dat we niet terug kunnen in de tijd.” Beoordeel dit maar eens als niet-natuurkundige. Wie Greenes boek leest, zal overigens kennismaken van de nuances van zijn stelling, maar de meeste mensen lezen zijn boek niet, snuffelen alleen oppervlakkig aan zulke ideeën, bijvoorbeeld door de kop van een recensie te lezen.

Vermoedelijk zullen grovere vormen van pseudowetenschap bij gebrek aan doorbraken steeds lastiger vol te houden zijn. Kennisname van de vernietigende kritiek die op de verschillende als wetenschap verpakte geloofsvoorstellingen wordt geleverd, is dodelijk voor het geloof erin. Tegelijkertijd vormen aanhangers via het internet hun eigen subculturen, waarin het bestaan van buitenissigheden krachtig wordt volgehouden. Zulke virtuele gemeenschappen zijn echter marginaal.

Pseudowetenschap kan eigenlijk alleen zo non-reflexief mogelijk worden volgehouden. De erkenning dat het gaat om niet-falsifieerbaar geloof in plaats van zo goed als zekere feiten, zou al een aanslag betekenen. Reflexieve omgang met newage- en pseudowetenschap is voor wie erin gelooft geen optie omdat daarmee de ontluisterende feiten duidelijk zouden worden. Al is het precies dit wat gelovigen de buitenwacht vaak kwalijk nemen: dat ze zich onvoldoende hebben verdiept in de zee aan alternatieve informatie.

Veel newagers die met pseudo- of newagewetenschappelijke ‘bewijzen’ schermen, stellen tegelijkertijd dat ze niet ‘op verstandelijk niveau willen blijven steken’. En inderdaad zou een reflexieve houding hen kunnen afhouden van de beleving die ze zoeken. Reflectie op de status van de voorstellingen zou immers de basis waarop hun geloof steunt ondergraven. Het ‘betere weten’ als strategie om nog te kunnen geloven, is een strategie die voor velen alleen dient als legitimatie om verder niet met de status van de beelden waarin men impliciet gelooft bezig te hoeven zijn. Er is echter nog een strategie die het geloofsprobleem wil oplossen met een mix van toegegeven, pseudowetenschappelijk en impliciet geloof.